

УДК 342.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.54>

БАНГАЛОРСЬКІ ПРИНЦИПИ ПОВЕДІНКИ СУДДІВ ЯК ОСНОВА СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ

Романова А.С.,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0003-2858-3052
e-mail: aliroma@ukr.net

Романова А.С. Бангалорські принципи поведінки суддів як основа суддівської етики.

Стаття присвячена особливостям забезпечення та реалізації Бангалорських принципів поведінки суддів як основи суддівської етики, метою яких є встановлення стандартів етичної поведінки суддів задля підтримки і розвитку в суспільстві довіри до судової влади.

З'ясовано, що Бангалорські принципи поведінки суддів визначають основоположні етичні стандарти суддівства загалом та морально-етичні вимоги до особи судді зокрема. Ці принципи визначають незалежність, об'єктивність, чесність, непідкупність, рівність, компетентність та старанність ключовими чинниками у судочинстві, а їх дотримання у професійній діяльності та повсякденному житті сприяє формуванню і зміцненню довіри громадян до судової влади.

Наголошено, що чинний в Україні Кодекс суддівської етики, сформований на основі аналізованих принципів, обґрунтовує важливість їх втілення в національних судових системах, так як їх дотримання сприятиме заохоченню та підтримці високих морально-етичних і професійно-компетентнісних стандартів у поведінці суддів.

Зазначено, що суддівська етика охоплює професійні і особисті аспекти життєдіяльності судді, досліджує і розвиває морально-етичні відносини між судьями та учасниками судового процесу. Морально-етичні норми у суддівстві повинні формуватися на основі принципу людиноцентризму, пріоритету прав і свобод людини.

Акцентовано увагу на тому, що сьогодні в Україні ціннісні орієнтири розвитку суспільства набули особливого значення у всіх сферах життєдіяльності особи, адже консолідоване, злагоджене морально і духовно стабільне суспільство здатне повноцінно розвиватися та забезпечувати і гарантувати основні права і свободи людини та громадянина.

Наголошено, що зазначені принципи спрямовані не лише на встановленні і рекомендаціях щодо дотримання етичних принципів як регулятивних внутрішніх вимог до поведінки суддів. Вони повинні сприяти підтримці здійснення правосуддя представниками виконавчої і законодавчої влади, адвокатами, суспільством, що розвиватиме взаємодію між ними з метою забезпечення верховенства права і закону та торжества справедливості.

Ключові слова: Бангалорські принципи поведінки суддів, суддівська етика, доброчесність, правосуддя, об'єктивність, компетентність, верховенство права.

Romanova A.S. Bangalore principles of judicial conduct as the foundation of judicial ethics.

The article is devoted to the features of ensuring and implementing the Bangalore Principles of Judicial Conduct as the basis of judicial ethics, the purpose of which is to establish standards of ethical behavior of judges in order to support and develop trust in the judiciary in society.

It is found that the Bangalore Principles of Judicial Conduct define the fundamental ethical standards of the judiciary in general and the moral and ethical requirements for the person of a judge in particular. These principles define independence, objectivity, honesty, incorruptibility, equality, competence and diligence as key factors in judicial proceedings, and their observance in professional activities and everyday life contributes to the formation and strengthening of citizens' trust in the judiciary.

It is emphasized that the Code of Judicial Ethics in force in Ukraine, formed on the basis of the analyzed principles, justifies the importance of their implementation in national judicial systems, since their observance will contribute to the encouragement and maintenance of high moral and ethical and professional and competence standards in the behavior of judges.

It is noted that judicial ethics covers the professional and personal aspects of a judge's life, explores and develops moral and ethical relations between judges and participants in the judicial process. Moral and ethical norms in the judiciary should be formed on the basis of the principle of human centrism, the priority of human rights and freedoms.

Attention is focused on the fact that today in Ukraine the value orientations of society's development have acquired special importance in all spheres of a person's life, because a consolidated, harmonious morally and spiritually stable society is able to fully develop and ensure and guarantee the fundamental rights and freedoms of a person and a citizen.

It is emphasized that the above principles are aimed not only at establishing and recommending compliance with ethical principles as regulations of internal requirements for the behavior of judges. They should contribute to supporting the administration of justice by representatives of the executive and legislative branches, lawyers, and society, which will develop interaction between them in order to ensure the rule of law and the triumph of justice.

Key words: Bangalore Principles of Judicial Conduct, Judicial Ethics, Integrity, Justice, Objectivity, Competence, Rule of Law.

Постановка проблеми. Реформа судової системи в Україні актуалізувала питання дотримання морально-етичних вимог у суддів, зокрема, принципів верховенства права, доброчесності, поваги до людської гідності.

Україна як правова і демократична держава ратифікувала міжнародні нормативно-правові акти та визнає етичні принципи і стандарти судочинства.

Важливим ціннісно-правовим орієнтиром суддівства цивілізовані світові держави визнають Бангалорські принципи поведінки суддів, що мають на меті визначити етичні стандарти здійснення правосуддя.

Сьогодні в Україні ціннісні орієнтири розвитку суспільства набули особливого значення у всіх сферах життєдіяльності особи, адже консолідоване, злагоджене морально і духовно стабільне суспільство здатне повноцінно розвиватися та забезпечувати і гарантувати основні права і свободи людини та громадянина.

Мета статті полягає у поглибленні дослідження особливостей реалізації Бангалорських принципів поведінки суддів як основи суддівської етики.

Стан опрацювання проблеми. Для всебічного аналізу і осмислення вказаної проблематики доцільно опиратися на теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, а також практиків, що теж приділяли значну увагу проблемам суддівської етики.

Питанням забезпечення та реалізації принципів суддівської етики приділяли увагу такі науковці: Бігун В.С., Гришук О.В., Кравчук В.М., Хавронюк М.І. та інші.

Наукові здобутки та концептуальні ідеї зазначених дослідників сприяють розвитку нових підходів до розуміння особливостей формування та дотримання морально-етичних норм в суддівстві, з огляду на національні і міжнародні стандарти здійснення правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Згідно законодавства, судова влада в Україні здійснюється незалежними, безсторонніми судами, безпосередньо судьями та у нормативно визначених випадках, присяжними, а завдання суду полягає в тому, що «суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами» [1].

У суддівстві дотримання етичних принципів відіграє важливу роль для збереження авторитету судової влади і, безпосередньо, суддів.

Суддівська етика охоплює професійні і особисті аспекти життєдіяльності судді і трактується як набір певних правил, принципів і норм поведінки, яких зобов'язані дотримуватися судді. Суддівська етика регулює, досліджує і розвиває морально-етичні відносини між судьями та учасниками судового процесу [2]. Зазначимо, що морально-етичні норми у суддівстві повинні формуватися на основі принципу людиноцентризму, пріоритету прав і свобод людини.

В Україні діє Кодекс суддівської етики, нова редакція якого затверджена у вересні 2024 року Рішенням XX чергового з'їзду суддів України [3].

За основу цього кодексу взято Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією Економічної та соціальної Ради ООН у 2006 році, що встановлюють стандарти етичної поведінки суддів.

Зазначені принципи інструктують суддів та судові органи загалом щодо етичної поведінки задля дотримання принципів суддівства, що забезпечують довіру населення до судової системи та сприяють формуванню позитивного образу суддів, а також, є базовими принципами, що комплексно регламентують поведінку суддів.

Важливо, що Бангалорські принципи передбачають необхідність підзвітності суддів щодо їх поведінки відповідним органам, які, згідно законодавства, сформовані саме для встановлення, підтримки і регламентації стандартів суддівства з метою підвищення вимог до стандартів судочинства, до особи судді, а також для збільшення значущості етичних норм і правил поведінки у діяльності судді [4].

Акцентуємо увагу на тому, що зазначені принципи спрямовані не лише на встановленні і рекомендаціях щодо дотримання етичних принципів як регулятивах внутрішніх вимог до поведінки суддів. Вони (принципи) повинні сприяти підтримці здійснення правосуддя представниками виконавчої і законодавчої влади, адвокатами, суспільством, що розвиватиме взаємодію між ними з метою забезпечення верховенства права і закону та торжества справедливості.

У Бангалорських принципах поведінки суддів задекларовані наступні показники [4]:

1. Незалежність. Безперечно, це один з основоположних принципів у суддівстві, адже саме він свідчить про те, що держава є правовою і демократичною.

Ми підтримуємо думку науковців, що «будь-яке зниження рівня гарантій незалежності суддів суперечить конституційній вимозі неухильного забезпечення незалежного правосуддя та права громадян на захист прав і свобод незалежним судом, оскільки призводить до обмеження можливостей реалізації цього конституційного права», а отже, суперечить Конституції України [5].

В аналізованому документі зазначається, що суддя повинен реалізовувати і відстоювати принцип індивідуальної і колективної незалежності судових органів, адже саме незалежність судових органів є передумовою забезпечення правопорядку та основною гарантією справедливого вирішення справи в суді [4].

2. Об'єктивність. Цей принцип в юриспруденції, зокрема при характеристиці суддівства, згадується неодноразово.

В довідкових джерелах зазначається, що об'єктивність – це філософське поняття, за допомогою якого характеризуються предмети, зміст знання, спосіб дійсності. Особливістю такої характеристики є те, що вона не залежить свідомості самого суб'єкта пізнання [6].

Щодо людини як особистості, то об'єктивність визначає здатність неупереджено розглядати дискусійні питання.

В психології визначають такі характеристики об'єктивності [7]:

- здатність особи оцінювати факти без впливу власних емоцій;
- володіння навичками критичного мислення і аналізу;
- здатність, на основі реальних даних і фактів, свідомо приймати неупереджені рішення;
- готовність нести відповідальність за прийняті рішення, а також, власні вчинки.

Об'єктивність судді трактується в Бангалорських принципах як необхідна умова для належного виконання обов'язків суддівства, «що проявляється не тільки у змісті винесеного рішення, а й в усіх процесуальних діях, що супроводжують його прийняття» [4].

3. Чесність та непідкупність. Дотримання зазначеного принципу є важливою умовою для належного виконання суддею своїх обов'язків і для збереження довіри до суду.

Щодо непідкупності, то М.І. Хавронюк зазначає, що особа вважається непідкупною тоді, коли вона не вчиняла корупційних правопорушень, не порушувала зобов'язань дотримуватися стандартів поведінки. Також, учений наголошує на тому, що непідкупністю характеризується та особа щодо якої в об'єктивного спостерігача відсутні сумніви у непідкупності цієї особи [8].

Також, питання непідкупності регулює антикорупційне законодавство в досить повному обсязі.

В зазначеному контексті доцільно акцентувати увагу на доброчесності, що загалом в діяльності державного службовця характеризується як морально-етична складова, яка охоплює чесний

спосіб життя, гідне відношення до громадян, належне виконання професійних обов'язків і розпорядження державними ресурсами [9].

В чинному в Україні Кодексі суддівської етики зазначається, що суддя повинен докладати зусиль для того, щоб його поведінка не викликала обґрунтованих сумнівів в його доброчесності. Також, слушно зауважено, що до уваги береться думка звичайної законослухняної і розсудливої людини, що здатна об'єктивно сприймати і аналізувати інформацію і конкретні обставини [3].

Така заувага важлива тому, що особа може поширювати неправдиву інформацію про недоброчесність судді з певних суб'єктивних причин (помста, заздрість тощо).

О.В. Гришук акцентує увагу на суттєвому значенні для формування і підтримки довіри суспільства до судової влади позаправових соціальних чинників. Зазначається, що такі чинники «є важливим фактором для самої можливості існування конституційної демократії як такої. Активний розвиток постмодерного суспільства ставить перед нами дедалі нові виклики, одним із яких є феномен постправди, який породжує ситуацію, за якої об'єктивні факти мають менший вплив на формування громадської думки, аніж звернення до емоцій» [10, с. 6–25].

4. Дотримання етичних норм. Як і в будь-якій іншій діяльності, в суддівстві дотримання загальних етичних правил поведінки є необхідною умовою для позитивного сприйняття судді суспільством і утвердження поваги до суду.

5. Рівність. Для належного виконання суддею професійних обов'язків, недопущення упереженості важливе значення має рівне ставлення судді до усіх учасників судового процесу. Цим він демонструє повагу до прав і свобод громадян та до закону.

6. Компетентність та старанність.

Однозначно, високий фаховий рівень судді, володіння усіма необхідними професійними компетентностями є необхідною умовою для належного виконання посадових обов'язків та недопущення професійної деформації.

В Кодексі суддівської етики, з огляду на аналізовані принципи, зазначено, що суддя як носій судової влади повинен бути прикладом неухильного дотримання принципу верховенства права і вимог закону, а також повинен дотримуватися і не порушувати присягу судді, адже до нього як до уособлення правосуддя завжди буде підвищена увага суспільства. Неетична поведінка судді може не лише зруйнувати його авторитет, а й підірвати довіру до всієї судової влади і призвести до втрати громадянами віри у правосуддя.

Зазначимо, що порушення правил етичної поведінки не можуть самі по собі бути підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності [3].

У 2007 році опубліковано «Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів» в яких зазначається, що Суддівська група з питань дотримання принципів доброчесного судочинства працює над гарантіями дотримання принципів справедливого судочинства у світовому масштабі.

Примітним є те, що Суддівська група з питань дотримання принципів доброчесного судочинства започаткувала свою діяльність як неформальна спільнота голів судів та суддів судів вищих інстанцій із різних країн. На основі спільного досвіду і поставленої мети ця Група проводила активну діяльність, в результаті якої їх напрацювання визнані світовою правничою спільнотою і мають значний вплив на систему судочинства. Зокрема, вагомим добутком є підготовлені Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів [11].

Висновки. Отже, Бангалорські принципи поведінки суддів визначають основоположні етичні стандарти суддівства загалом та морально-етичні вимоги до особи судді зокрема. Ці принципи визначають незалежність, об'єктивність, чесність, непідкупність, рівність, компетентність та старанність ключовими чинниками у судочинстві, а їх дотримання у професійній діяльності та повсякденному житті сприяє формуванню і зміцненню довіри громадян до судової влади.

Чинний в Україні Кодекс суддівської етики, сформований на основі аналізованих принципів, обґрунтовує важливість їх втілення в національних судових системах, так як їх дотримання сприятиме заохоченню та підтримці високих морально-етичних і професійно-компетентнісних стандартів у поведінці суддів. На досягнення, зокрема, таких результатів, відповідно до міжнародних стандартів суддівської етики, спрямована судова реформа в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судоустрій і статус суддів. Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 31, ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
2. Суддівська етика. 2022. Вільна енциклопедія Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.
3. Кодекс суддівської етики. *Рішення XX чергового з'їзду суддів України* від 18 вересня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text>.
4. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 N 2006/23 від 19 травня 2006 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.
5. Назимко Є.С., Буга Г.С. Принцип незалежності суддів. *Правова позиція*, № 4 (41), 2023. С. 61–64.
6. Об'єктивність. Вільна енциклопедія Вікіпедія. 2022. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B1%27%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>.
7. Об'єктивність особистості. *Простір психологів*. 2023. URL: <https://psychology.space/psypedia-post/obyektyvnist-osobystosti>.
8. Хавронюк М.І. Як правильно визначити Конкурсній комісії і конкурсантам «непідкупність» і «сумлінність»? *Центр політико-правових реформ*. 2022. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/yak-pravylny-vyznachyty-konkursnij-komisiyi-i-konkursantam-nepidkupnist-i-sumlinnist>.
9. Добросовісність. Вільна енциклопедія Вікіпедія. 2023. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>.
10. Гришук О.В. Добросовісність судді через призму сучасних соціальних трансформацій. *Слово Національної школи суддів України*. № 1 (30) 2020. С. 6–25.
11. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів. 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf>.